
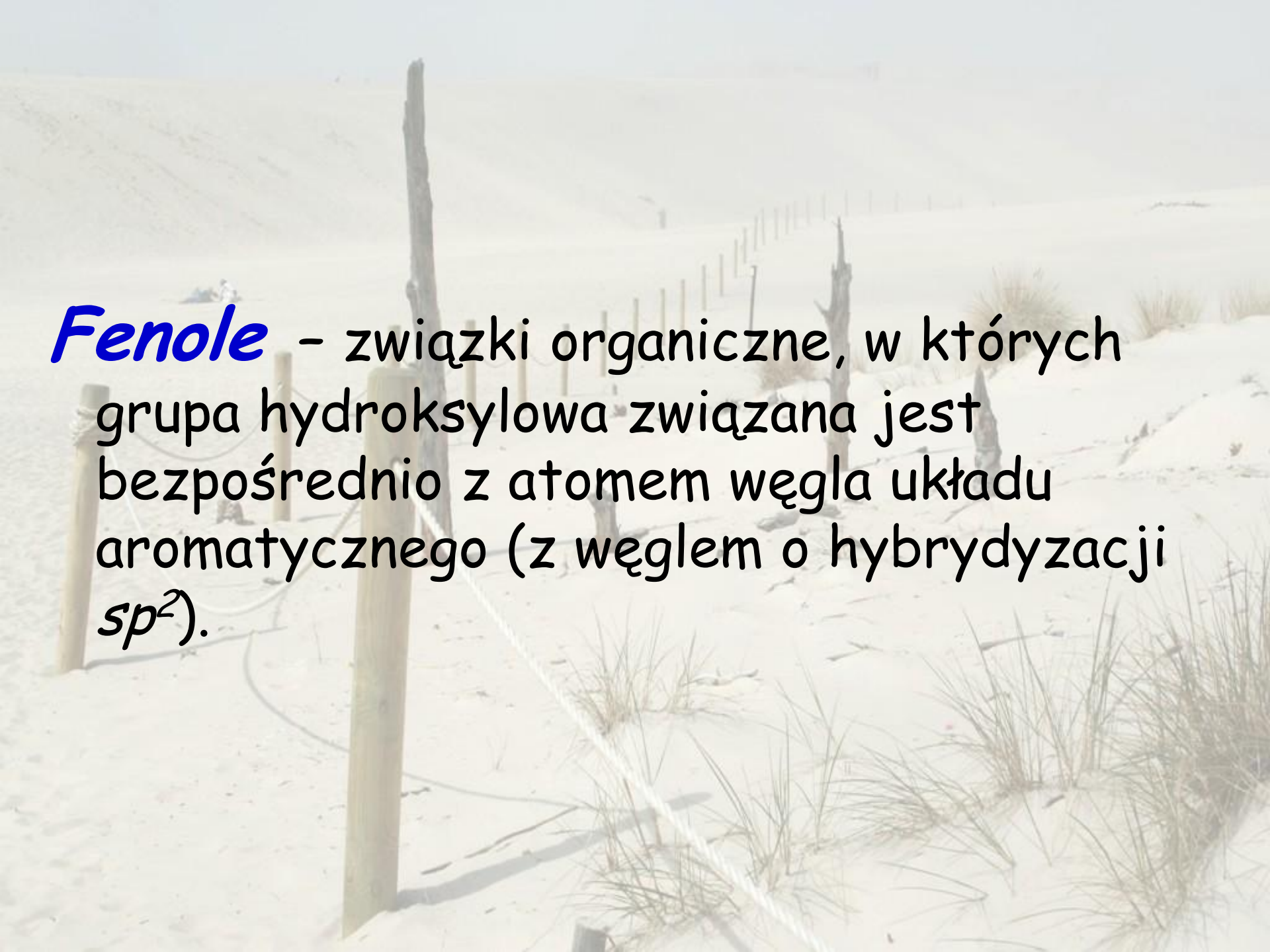

FENOŁE

The background of the image is a bright, sandy beach. Several vertical wooden posts are driven into the sand, connected by a white rope that runs diagonally across the frame. Scattered around are pieces of driftwood and clumps of dry, yellowish-brown coastal grass. In the far distance, a small, indistinct figure of a person can be seen on the sand.

Krystyna Dzierzbicka

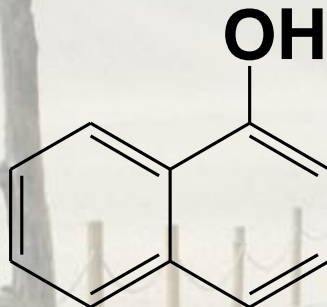
The background image shows a sandy, arid landscape with sparse, dry vegetation. A line of wooden posts or fence posts stretches across the middle ground, receding into the distance. The sky is bright and hazy.

Fenole - związki organiczne, w których grupa hydroksylowa związana jest bezpośrednio z atomem węgla układu aromatycznego (z węglem o hybrydyzacji sp^2).

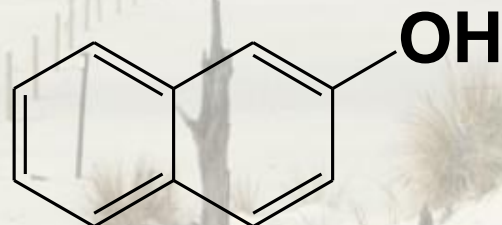
Przykłady fenoli

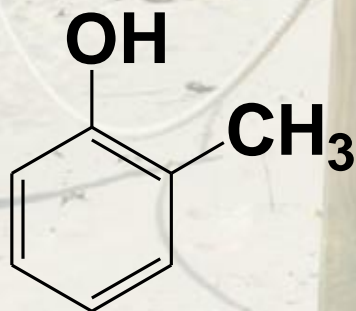
fenol

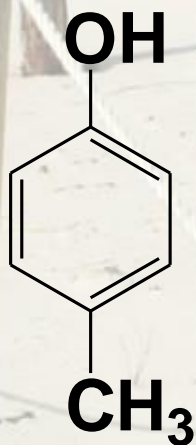
α-naftol

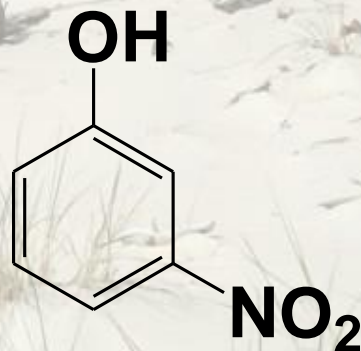
β-naftol

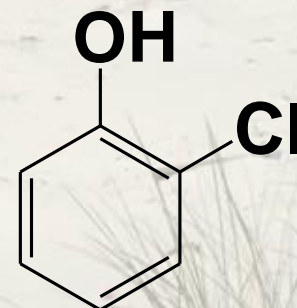
o-krezol
o-metylofenol

p-krezol
p-metylofenol

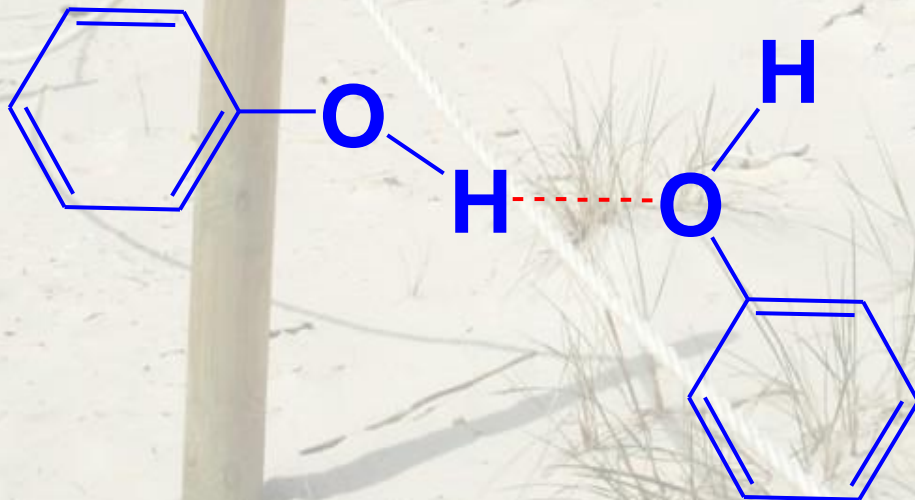
m-nitrofenol

o-chlorofenol

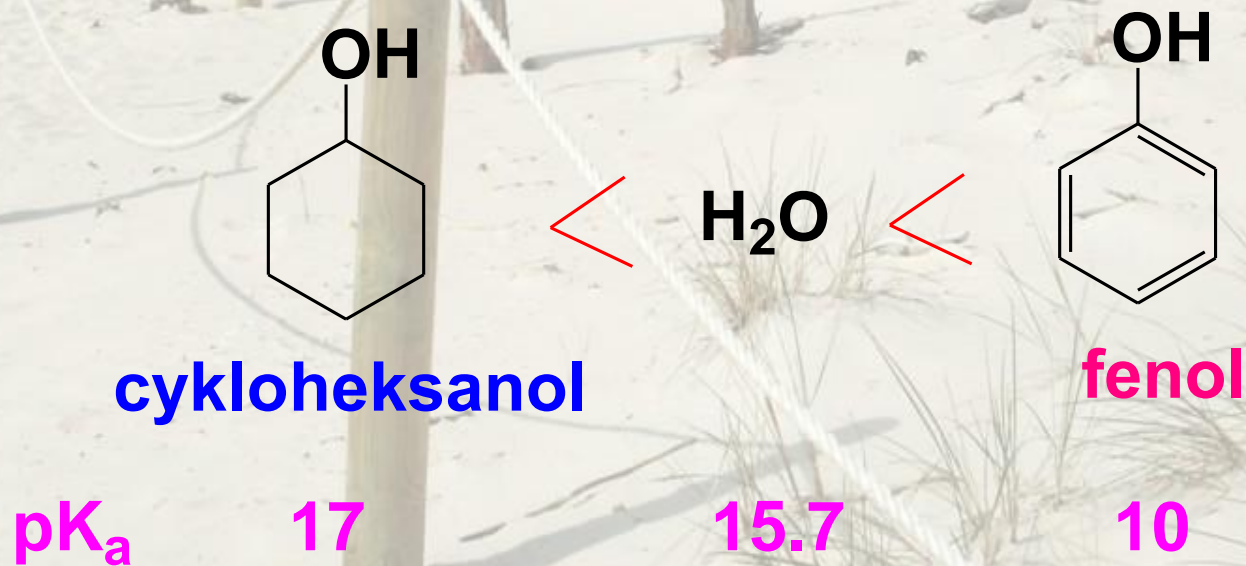
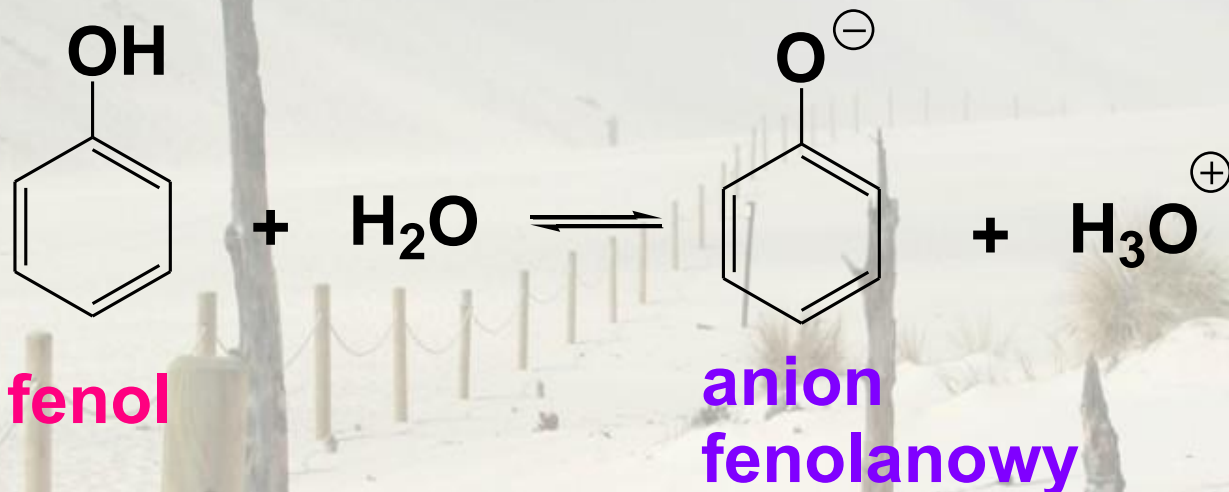

Fenol jest higroskopijna, bezbarwna, krystaliczna substancją, szybko jednak zmienia swój kolor, pod wpływem światła i powietrza, w wyniku pojawiających się produktów utlenienia (bezbarwny przechodzi w jasnoróżowy do ciemno-brunatnego). Fenole są związkami polarnymi, zdolnymi do tworzenia międzycząsteczkowych wiązań wodorowych, dlatego też mają wyższe temperatury wrzenia niż inne związki aromatyczne o porównywalnej masie cząsteczkowej.

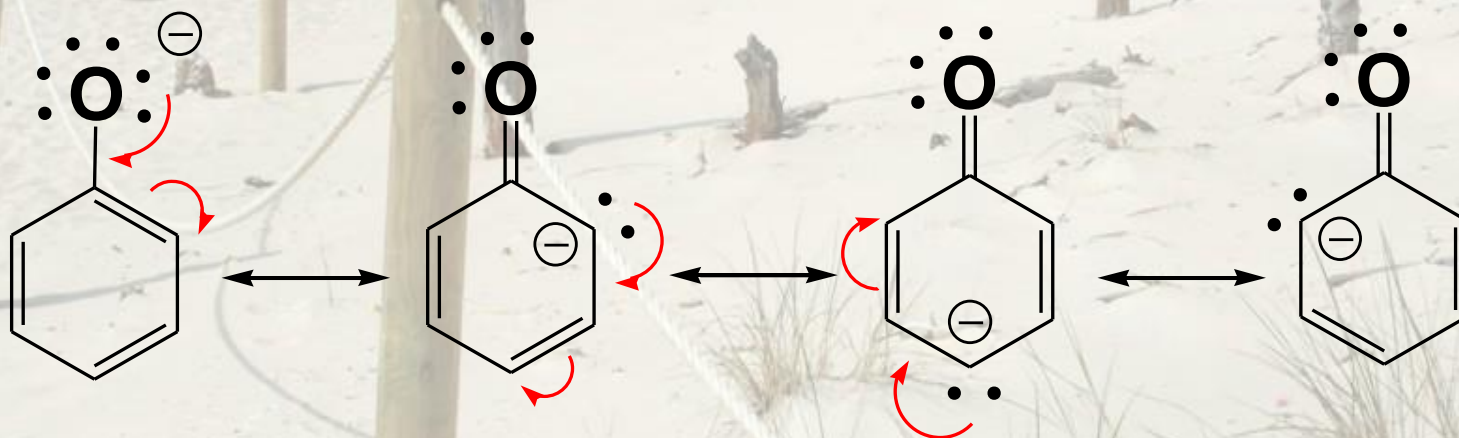
W wodzie rozpuszczają się umiarkowanie, ale wraz ze wzrostem temperatury ich rozpuszczalność rośnie. Dobrze rozpuszczają się w rozpuszczalnikach organicznych, np. etanolu, eterze czy benzenie. Fenole są mocniejszymi kwasami od alkoholi, ale słabszymi niż kwasy karboksylowe. Fenol z mocnymi zasadami tworzy sole – fenolany. W postaci soli fenolanowych rozpuszczają się one w roztworach NaOH, ale są nierozpuszczalne w roztworach NaHCO_3 .

Właściwości kwasowo-zasadowe fenoli

Fenole są mocniejszymi kwasami od alkoholi. Spowodowane to jest mezomeryczną (rezonansową) stabilizacją anionu fenolanowego, w którym ładunek ujemny jest zdelokalizowany między atomem tlenu i atomami węgla pierścienia aromatycznego:

Mezomeryczna stabilizacja anionu fenolanowego

Czynniki wpływające na kwasowość fenoli

Im mniejsza wartość pK_a tym mocniejszy kwas.

- * podstawniki elektronoakceptorowe EWG (np. NO_2 , CN , COOH , F , Cl , Br , CF_3) w pozycjach *orto* i *para* w stosunku do grupy OH zwiększają kwasowość fenoli;
- * podstawniki elektronodonorowe EDG (np. NH_2 , CH_3 , OCH_3) w pozycjach *orto* i *para* w stosunku do grupy OH obniżają kwasowość fenoli.

Czynniki wpływające na kwasowość związków organicznych

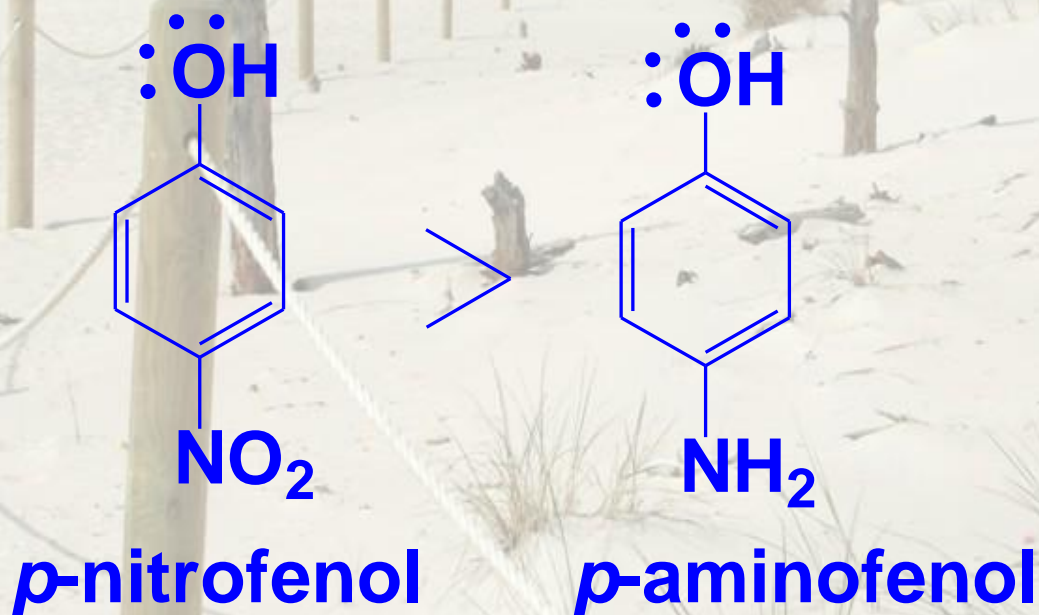
1. **rodzaj pierwiastka związanego z atomem wodoru** - wraz ze wzrostem liczby atomowej pierwiastka związanego z kwaśnym atomem wodoru rośnie kwasowość związku, np. tiole są silniejszymi kwasami niż alkohole.

2. **rezonans** - delokalizacja ujemnego ładunku anionu powstałego po oderwaniu protonu zwiększa kwasowość, np. fenole są silniejszymi kwasami niż alkohole.

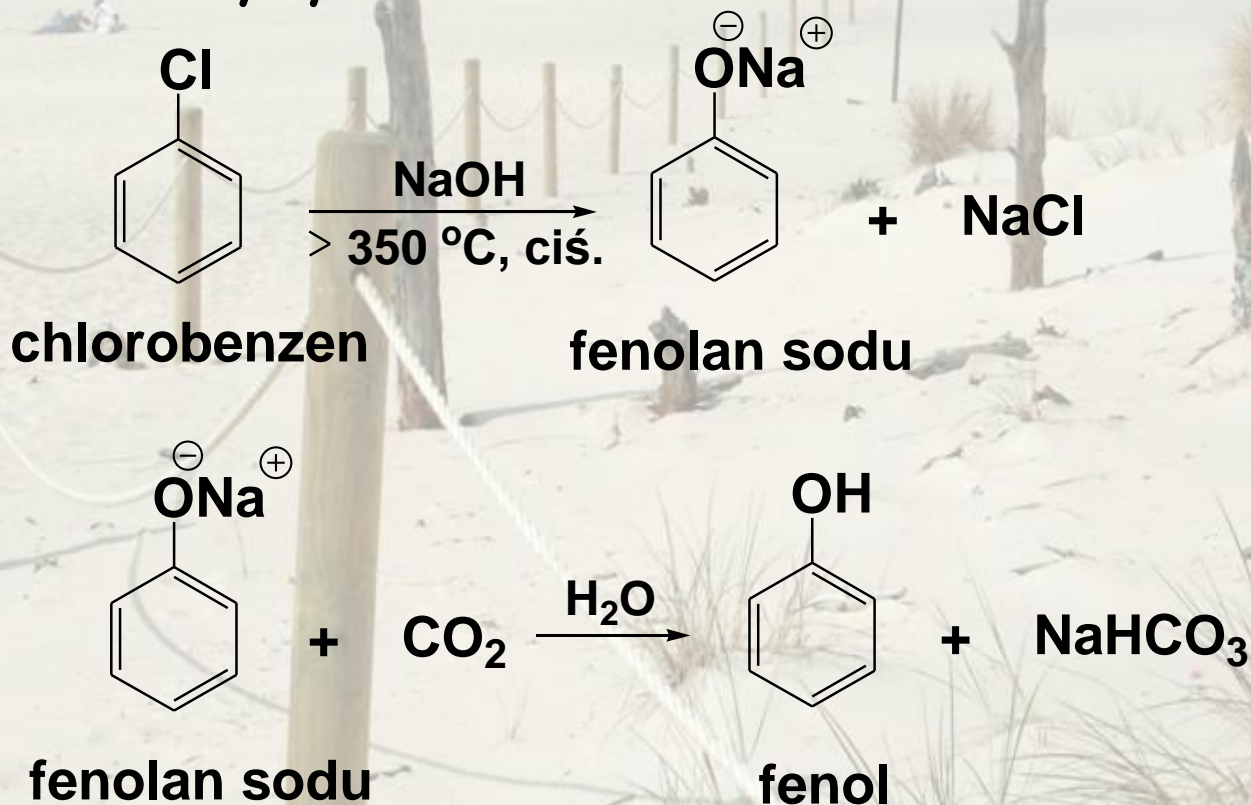
3. **grupy sąsiadujące** - grupy elektronoakceptorowe, wyciągające elektrony (-I lub/i -M) zwiększają kwasowość; grupy elektronodonorowe, oddające elektrony (+I lub/i +M) obniżają kwasowość.

Metody otrzymywania fenoli

♦ hydroliza chlorobenzenu

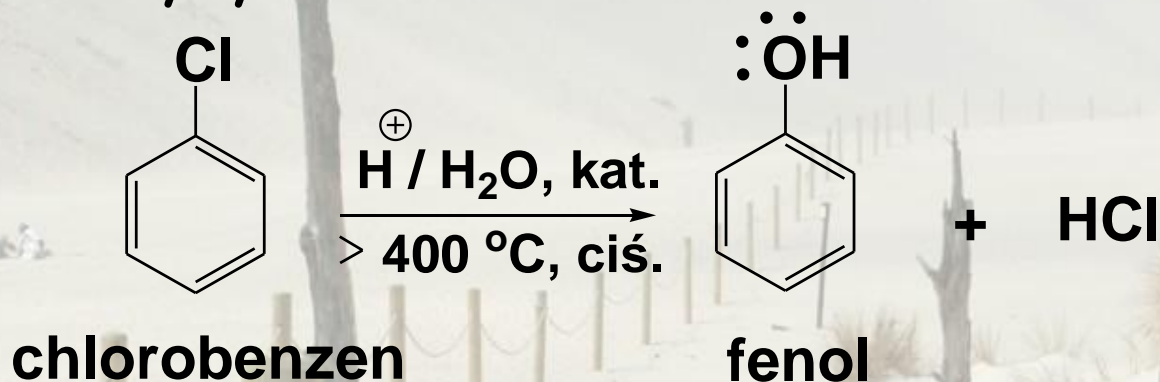
- **zasadowa hydroliza** – jedna z pierwszych przemysłowych metod otrzymywania fenolu:

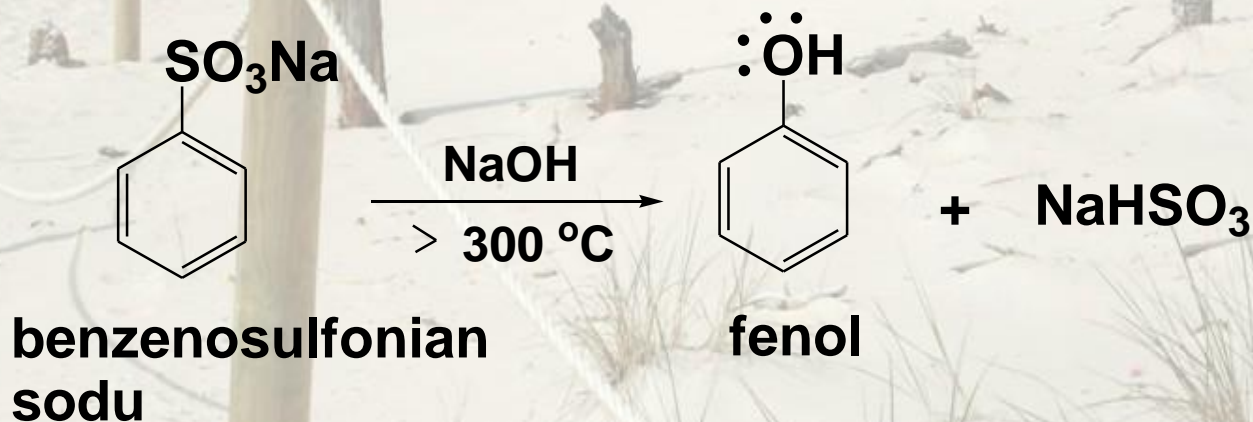
Fenol z fenolanów jest wypierany ditlenkiem węgla (CO₂), ponieważ kwas węglowy jest silniejszym kwasem niż fenol.

- **kwaśna hydroliza** - jedna ze współczesnych przemysłowych metod otrzymywania fenolu:

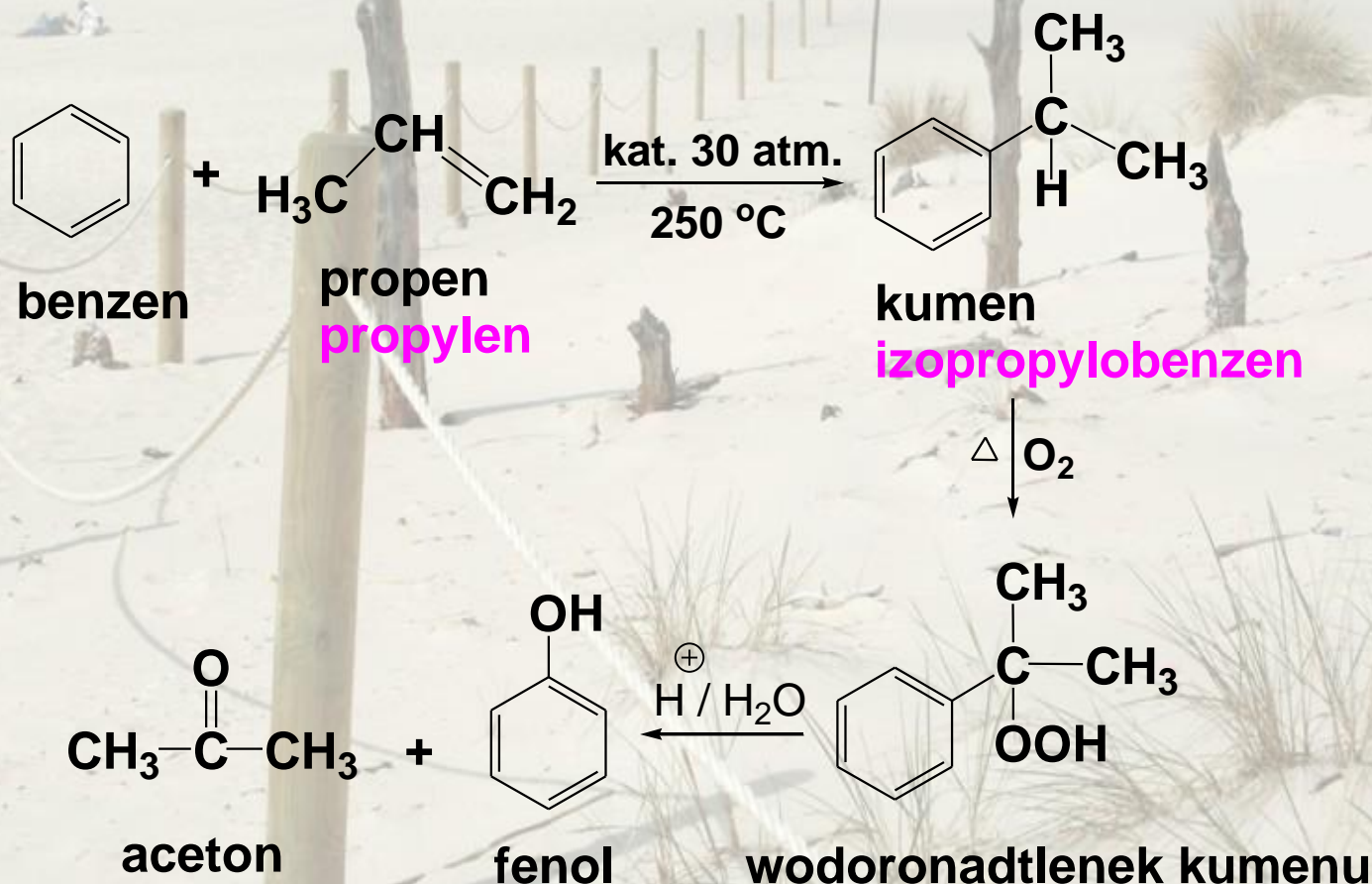

- ◆ **stapianie soli kwasów benzenosulfonowych ze stałym NaOH**

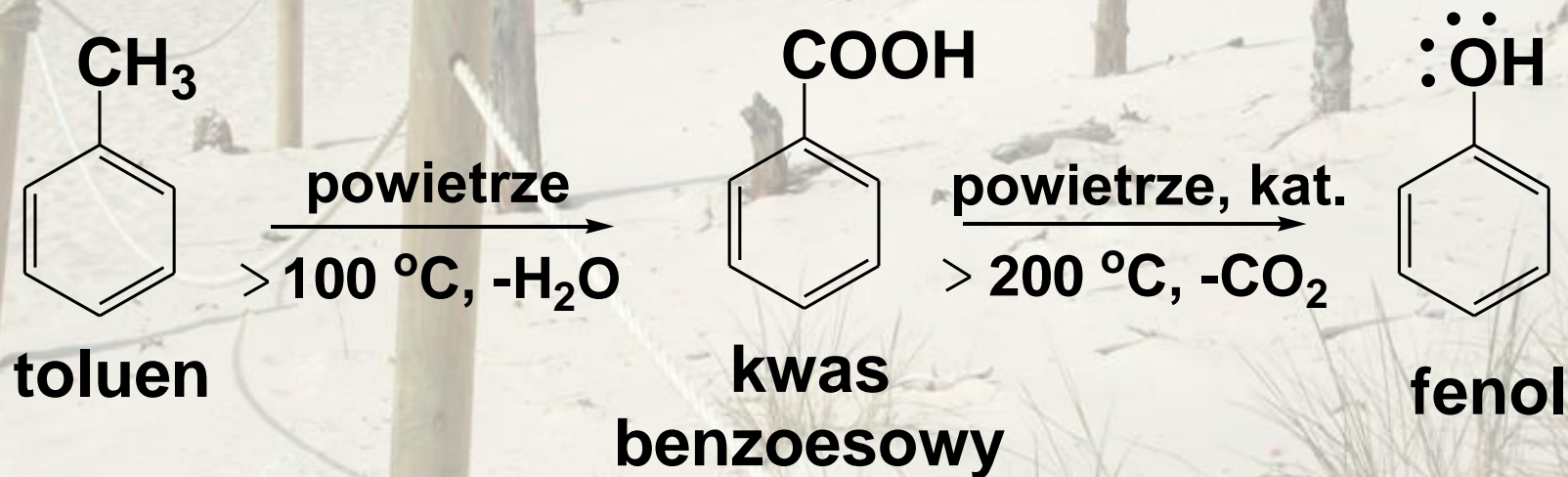

Zarówno zasadowa hydroliza chlorobenzenu jak i reakcja stapiania soli nie są obecnie wykorzystywane w przemyśle ze względów ekologicznych.

- ♦ **metoda kumenowa** – reakcja benzenu z propenem (propylenem) daje kumen (izopropylobenzen), którego utlenienie prowadzi do wodoronadtlenku kumenu, a jego rozkład do fenolu i acetonu:

- ♦ **utlenianie toluenu** – jedna ze współczesnych metod otrzymywania fenolu polegająca na utlenianiu toluenu powietrzem w obecności odpowiedniego katalizatora:

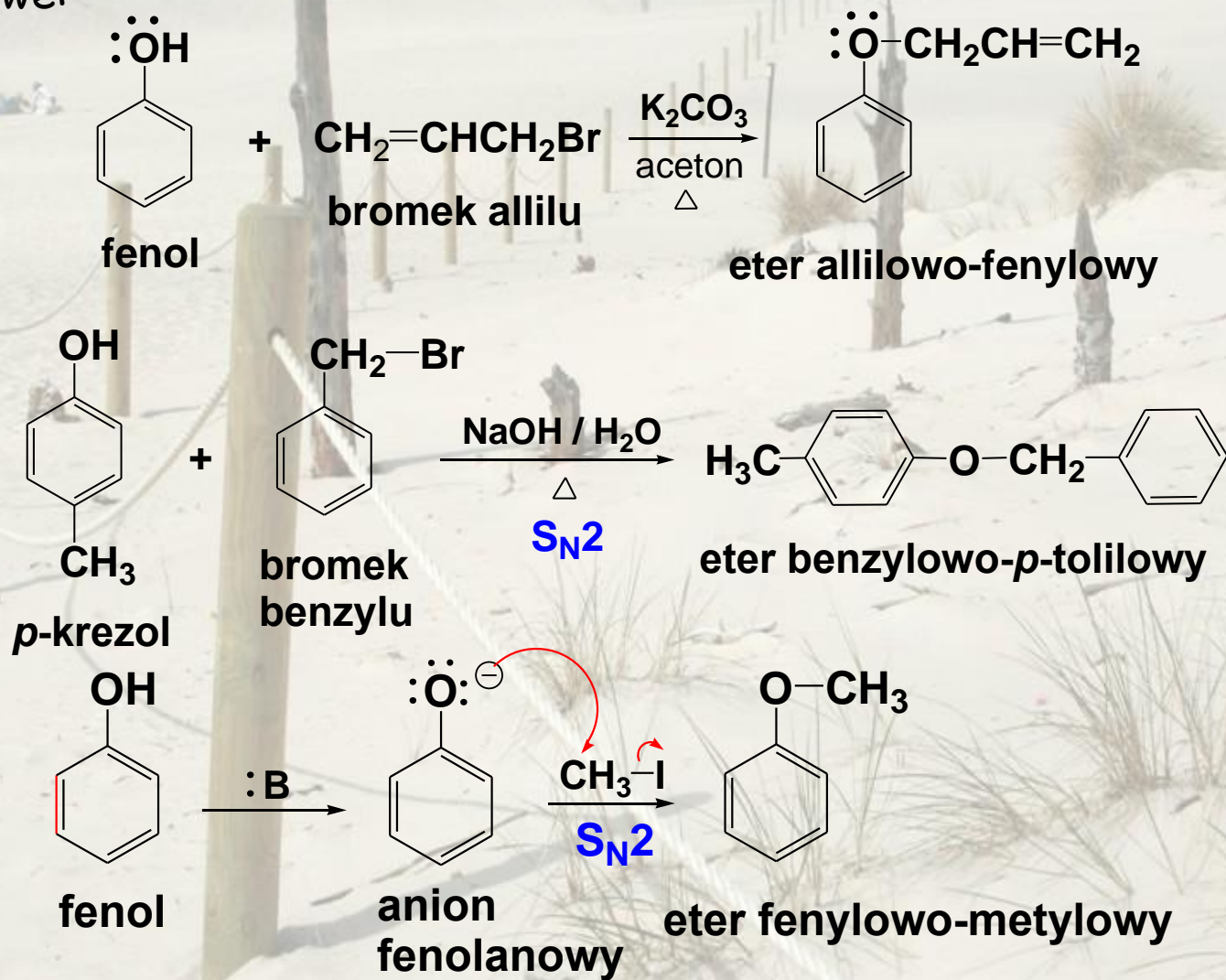

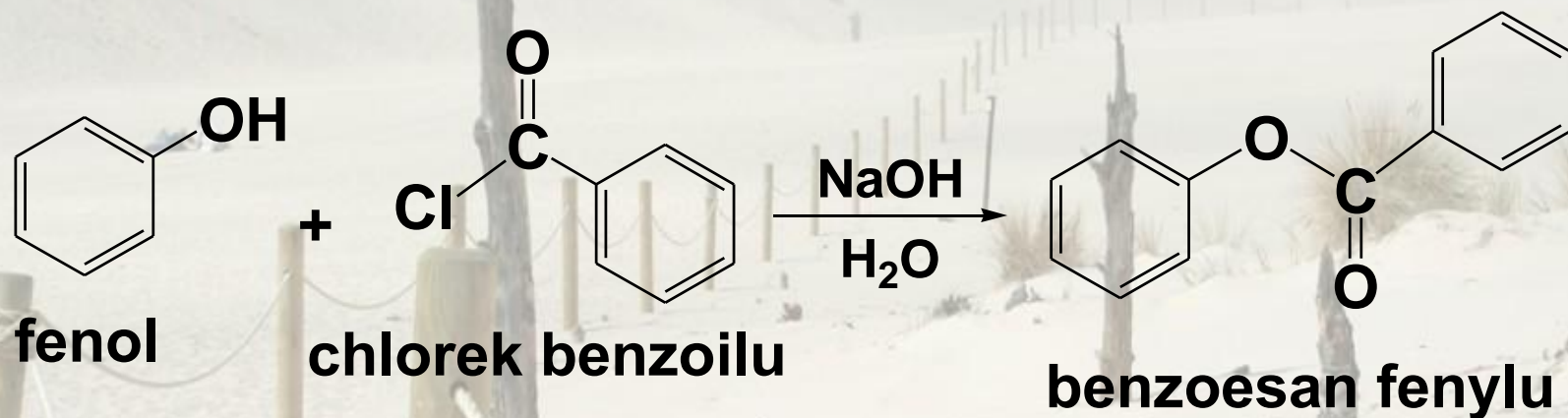
Reakcje fenoli

☺ Reakcje z udziałem grupy hydroksylowej

- w reakcji fenolanów z odczynnikami alkilującymi powstają etery alkilowo-arylowe:

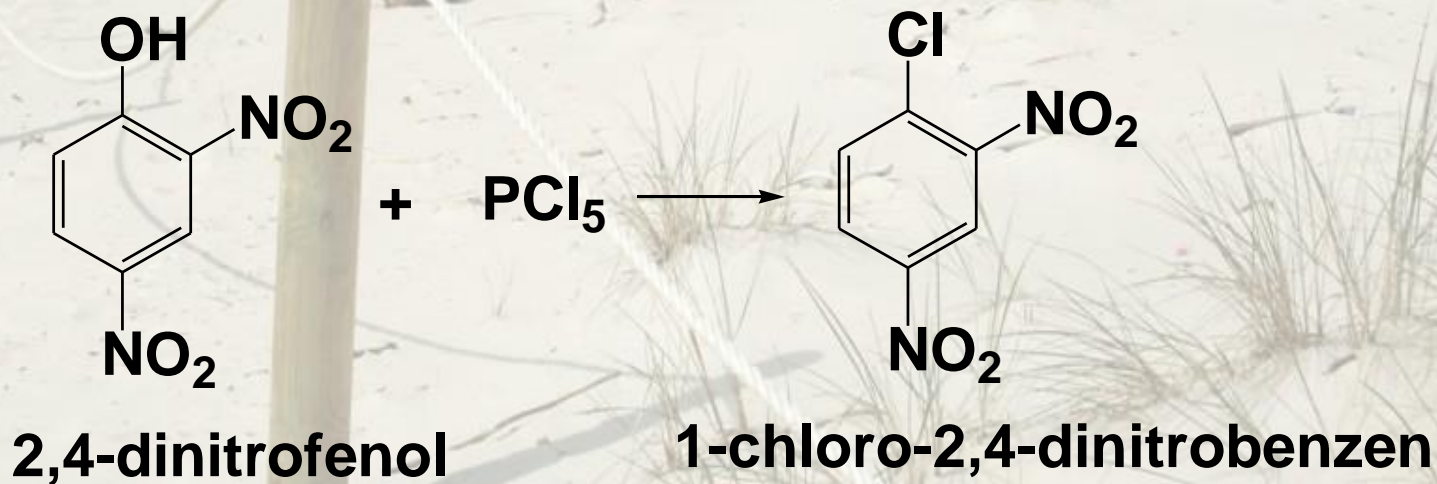
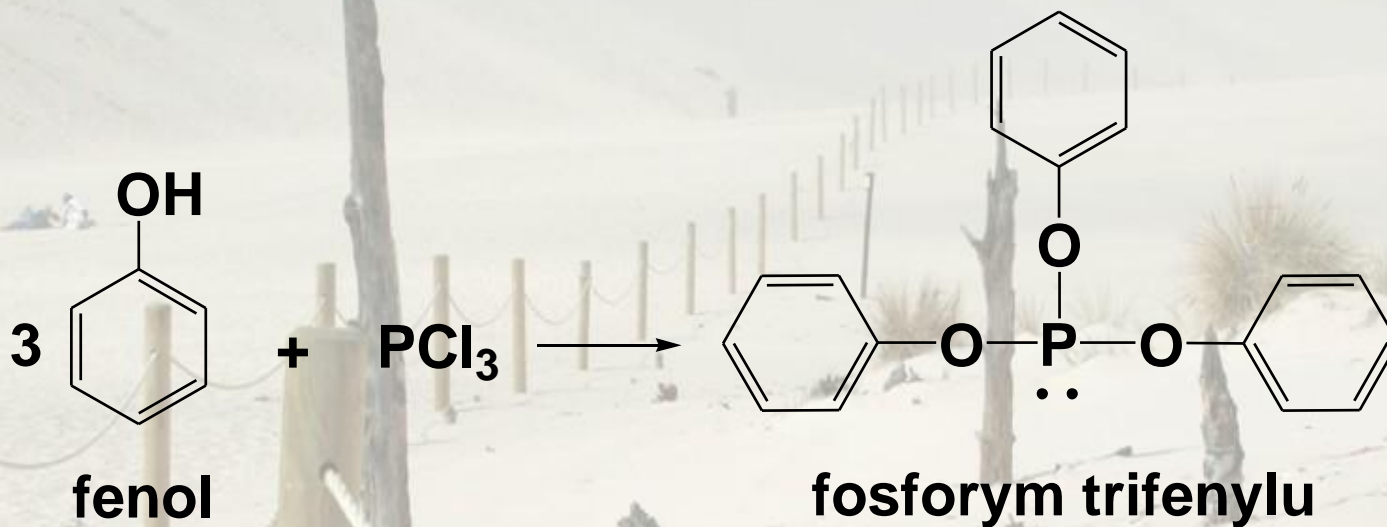

- estryfikacja chlorkiem kwasowym lub bezwodnikiem kwasowym:

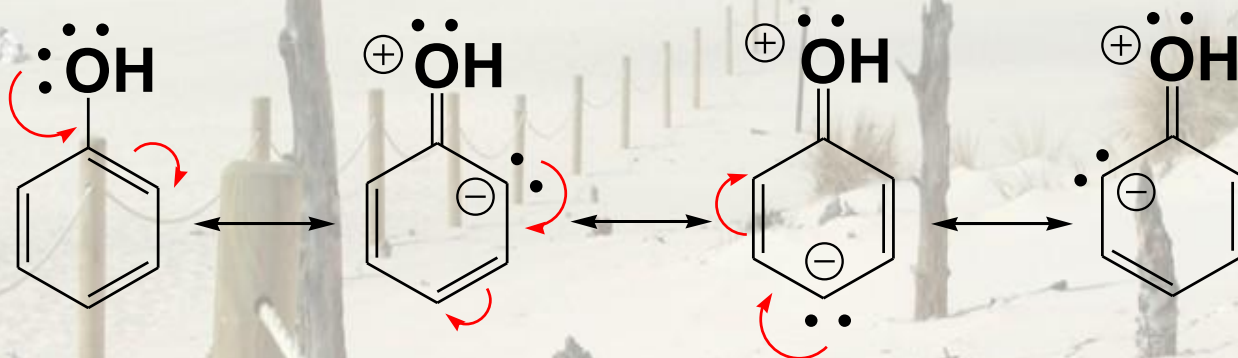
Wytrząsanie w środowisku zasadowym fenoli z halogenkami kwasowymi lub bezwodnikami (prowadzi do estrów), a z aminami aromatycznymi daje amidy, nosi nazwę reakcji *Schottena-Baumann*

■ reakcje z halogenkami fosforu (PX_3 i PCl_5)

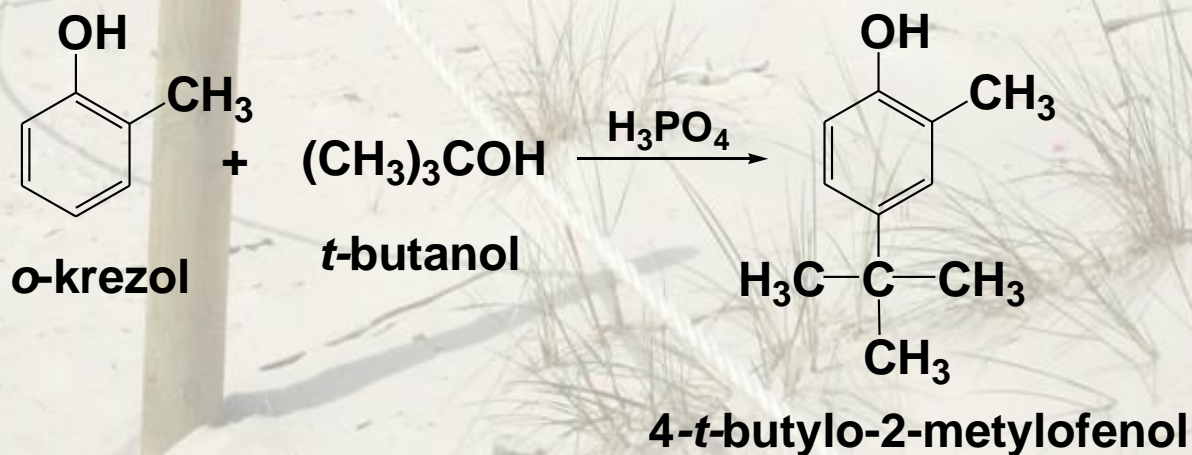

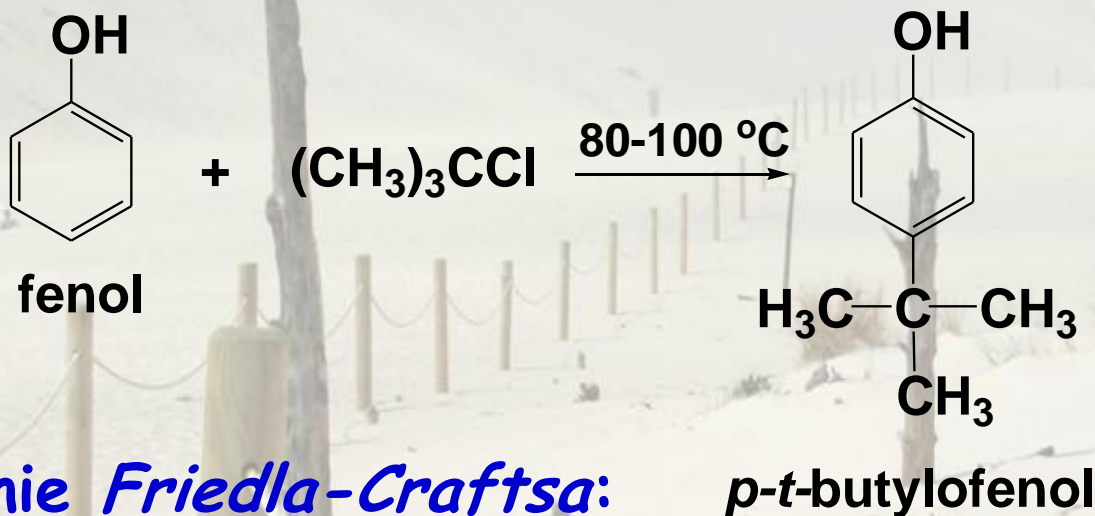
☺ **Reakcje substytucji elektrofilowej (S_E)** - grupa OH w fenolach jest podstawnikiem silnie aktywującym (elektronodonorowym, +M) pierścień aromatyczny na S_E i kierującym w pozycje *orto* i *para*:

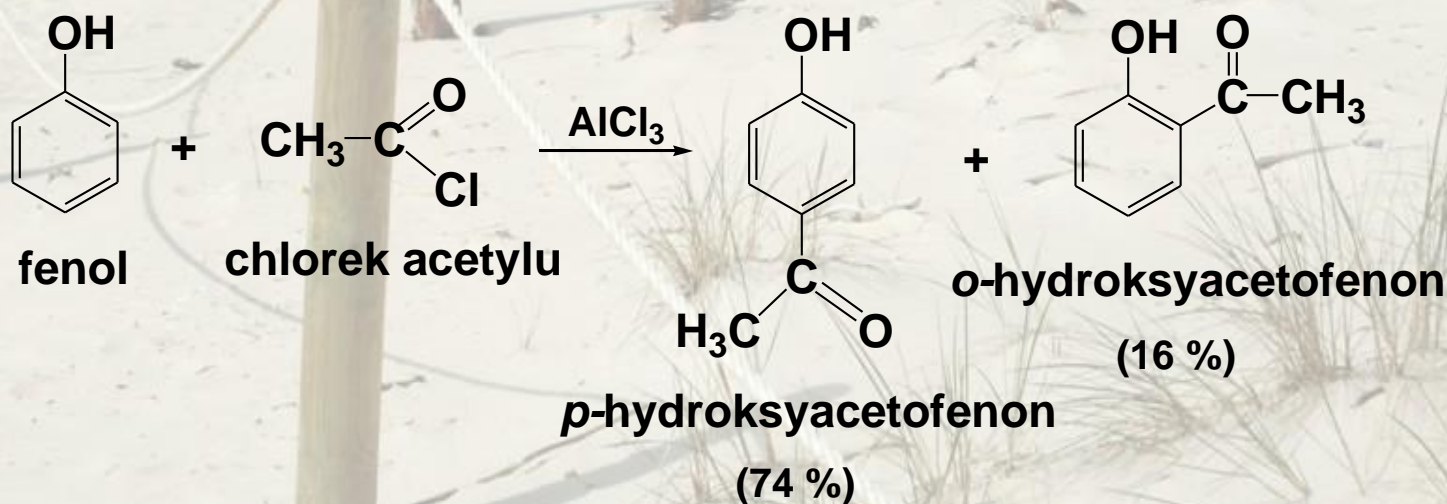
- ♦ Alkilowanie fenoli alkenami czy alkoholami 2° lub 3° prowadzi się w obecności kwasu protonowego, np. H_2SO_4 lub HF:

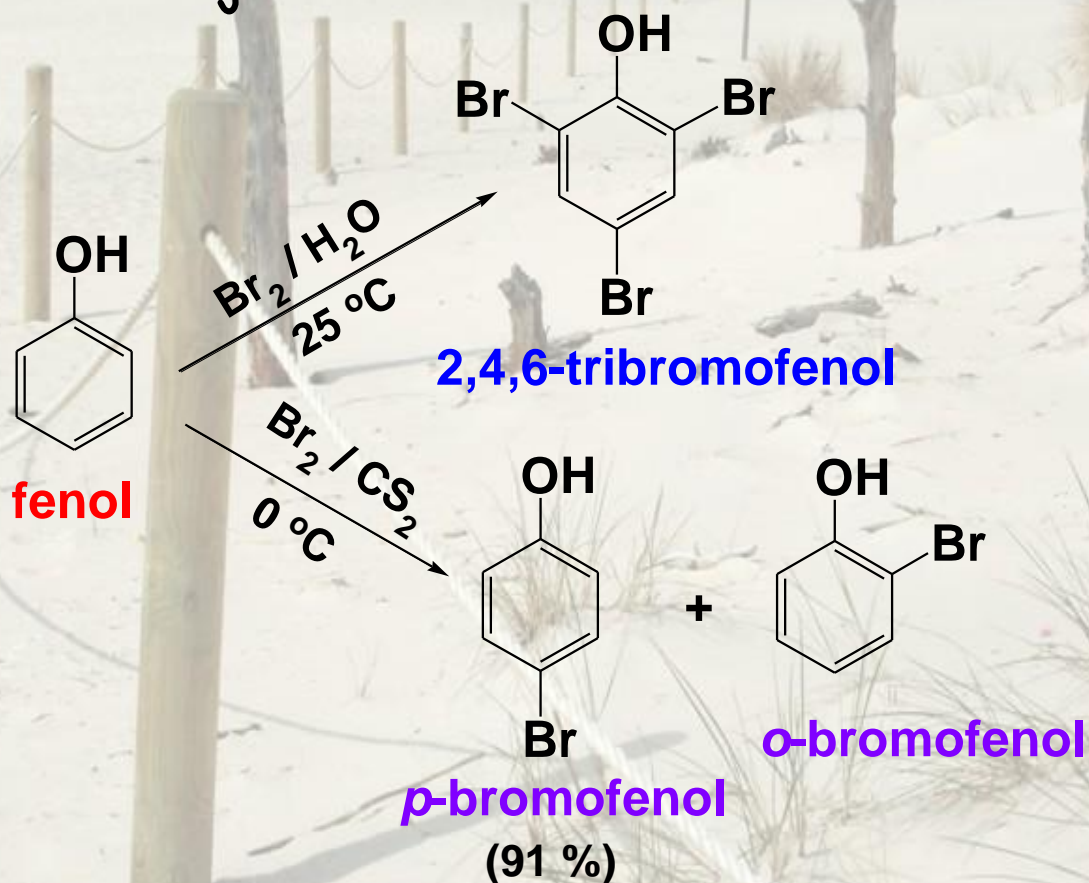
Fenol można alkilować chlorkiem *t*-butylu lub *t*-pentylu w podwyższonej temperaturze bez katalizatora:

Acylowanie *Friedla-Craftsa*:

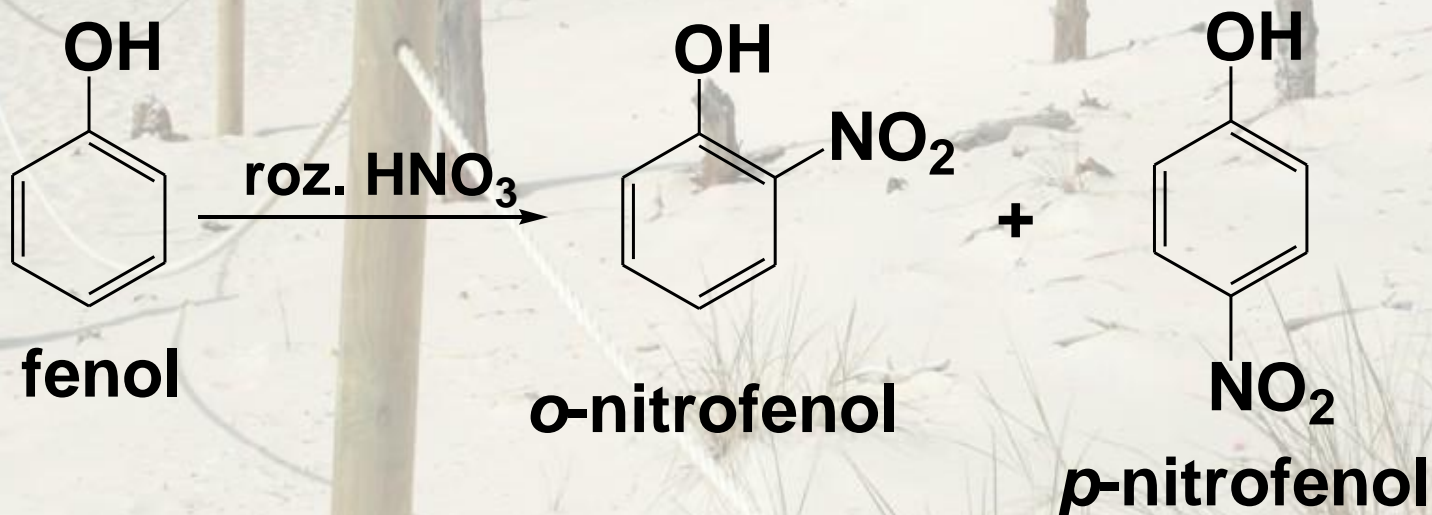

- ♦ **Bromowanie** – bromowanie fenolu w wodzie lub kwasie octowym daje 2,4,6-tribromofenol, natomiast bromowanie w rozpuszczalniku niepolarnym, np. CS_2 w niskiej temperaturze daje *p*-bromofenol jako główny produkt reakcji:

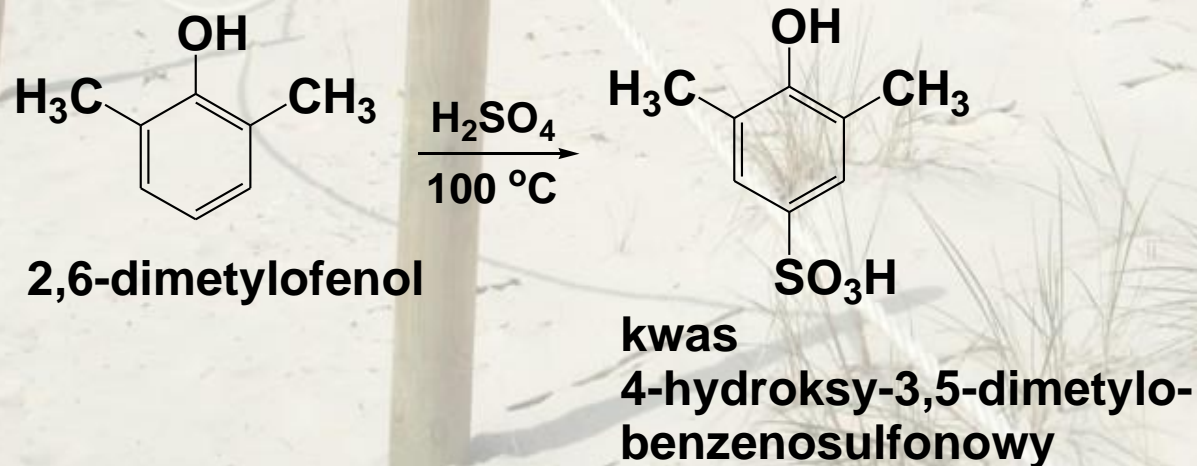
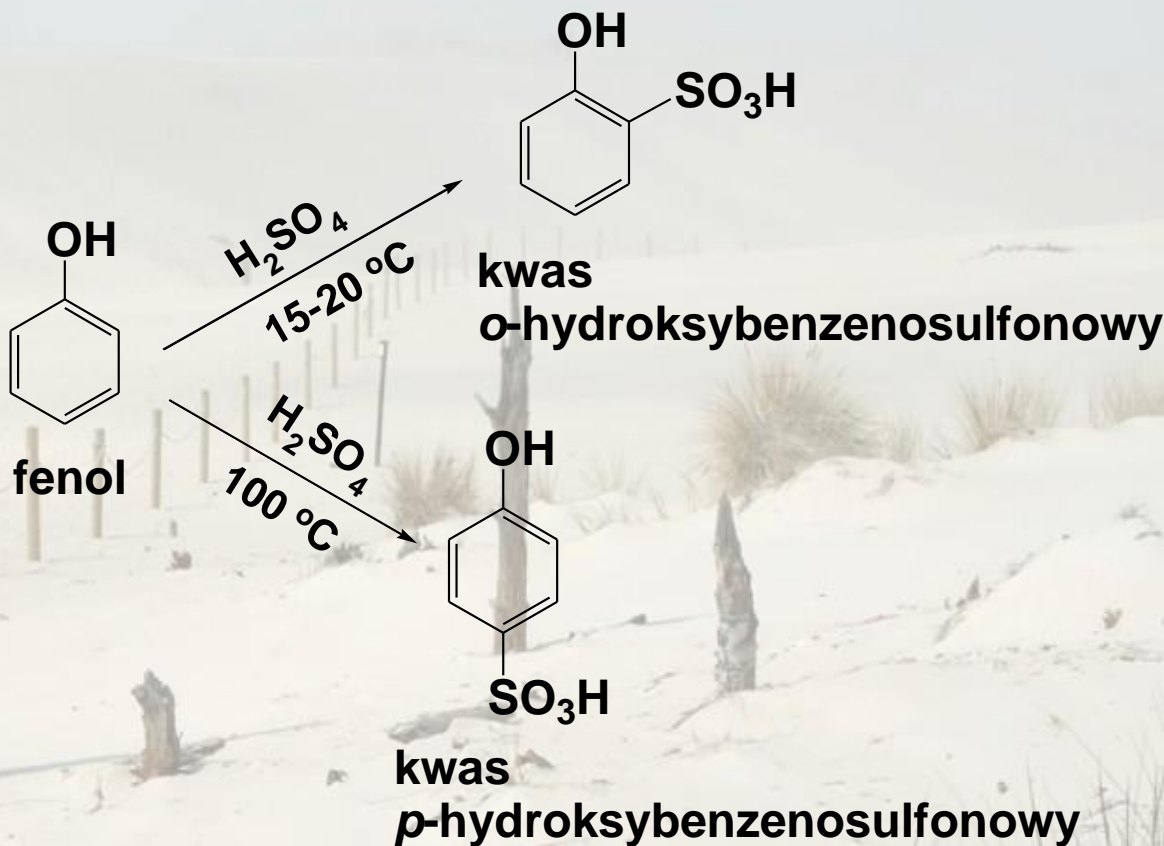

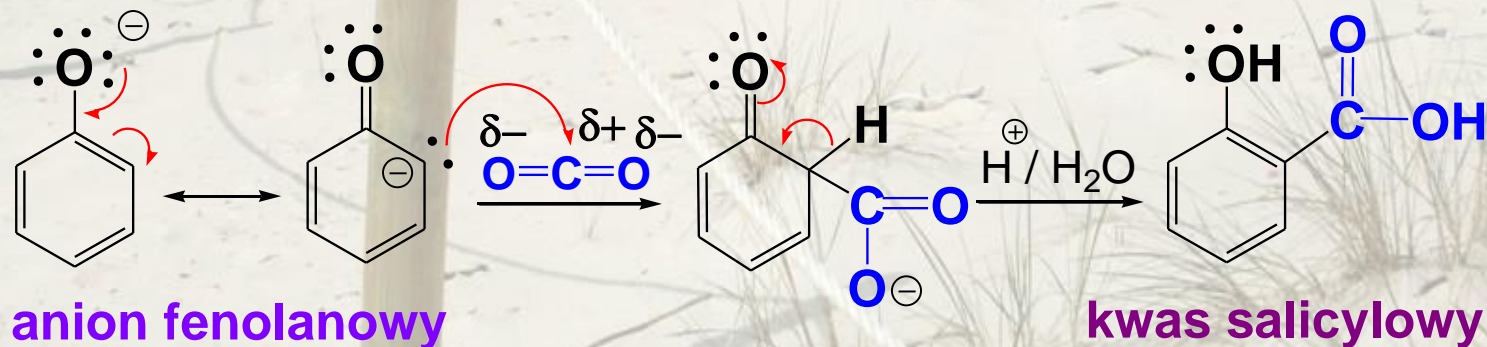
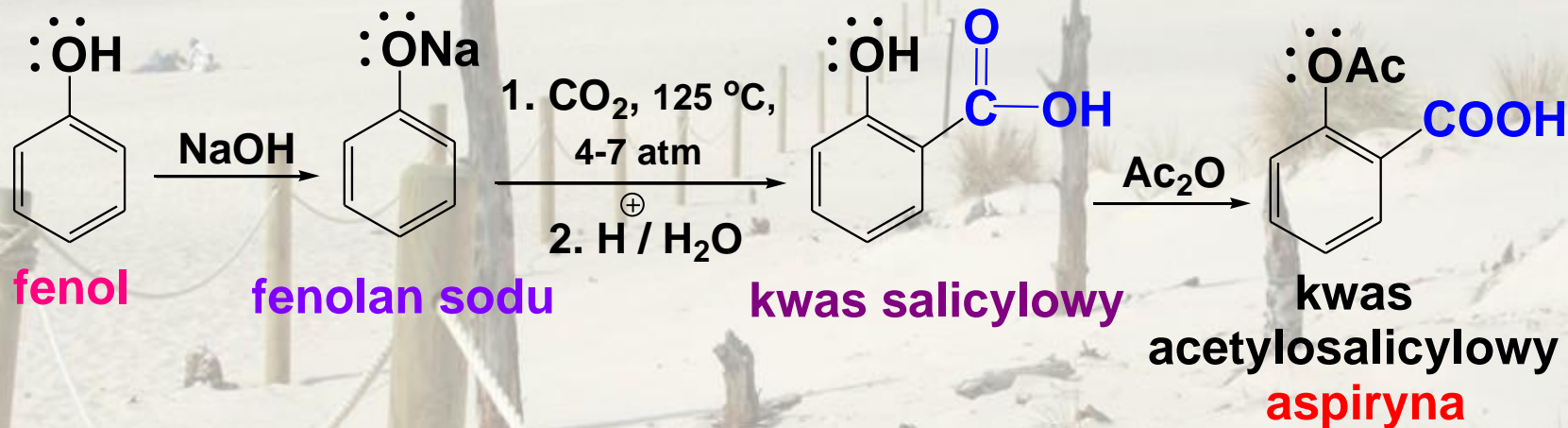
- ♦ **Nitrowanie** – fenole są bardzo podatne na utlenianie dlatego nie można ich nitrować mieszaniną nitrującą stężonego HNO_3 i H_2SO_4 . Nitrowanie fenolu roz. (40%) HNO_3 daje mieszaninę *o*- i *p*-nitrofenoli:

- ♦ **Sulfonowanie** -
regioselektywność
reakcji w
zależności od
temperatury:

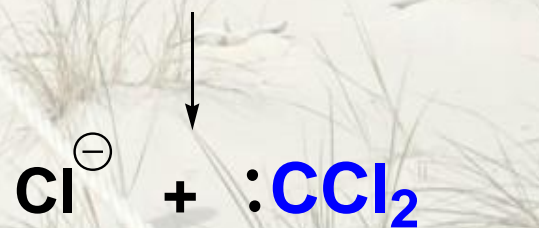
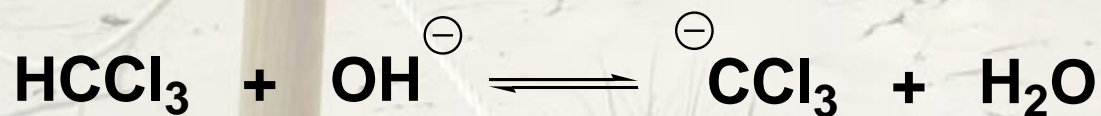
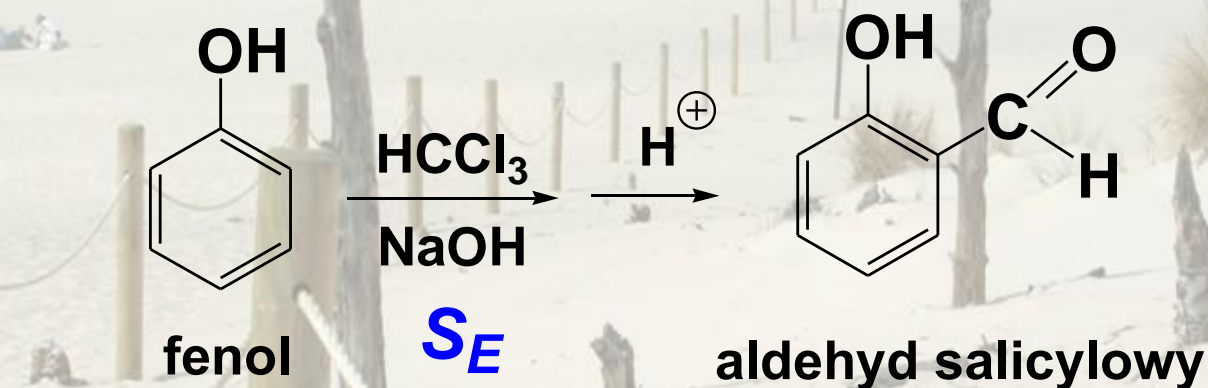

😊 **Reakcja Kolbego** (karboksylowanie Kolbego-Schmitta) - przemysłowa metoda otrzymywania kwasu salicylowego, substratu w syntezie aspiryny.

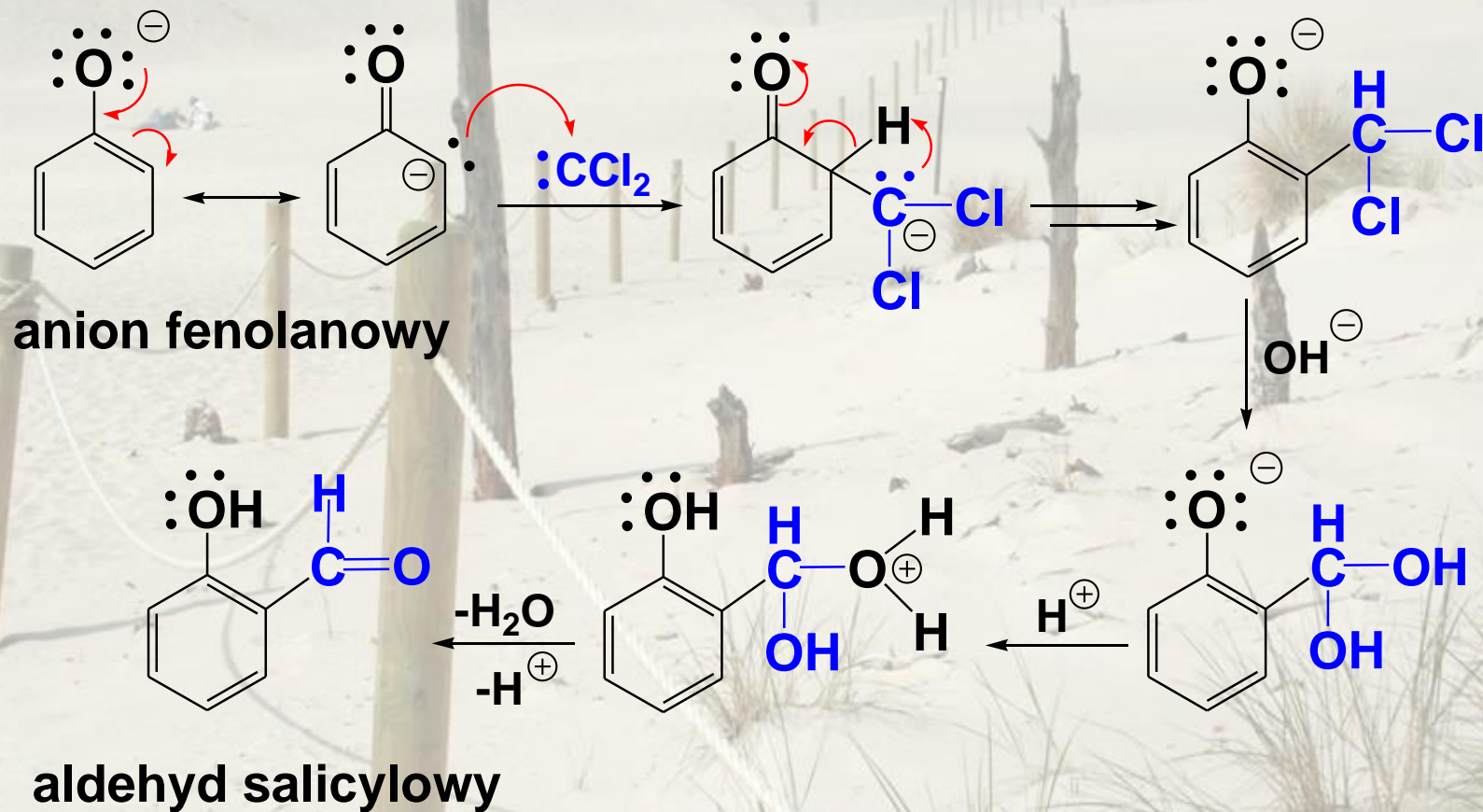
☺ **Reakcja Reimera-Tiemanna** – reakcja fenoli z chloroformem w środowisku zasadowym, w wyniku której otrzymujemy *o*- i *p*-hydroksyaldehydy w stosunku 4:1.

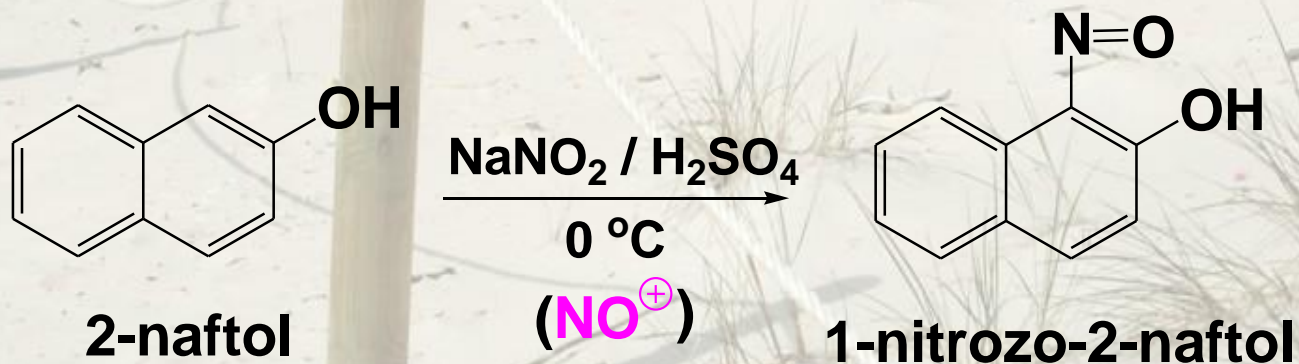
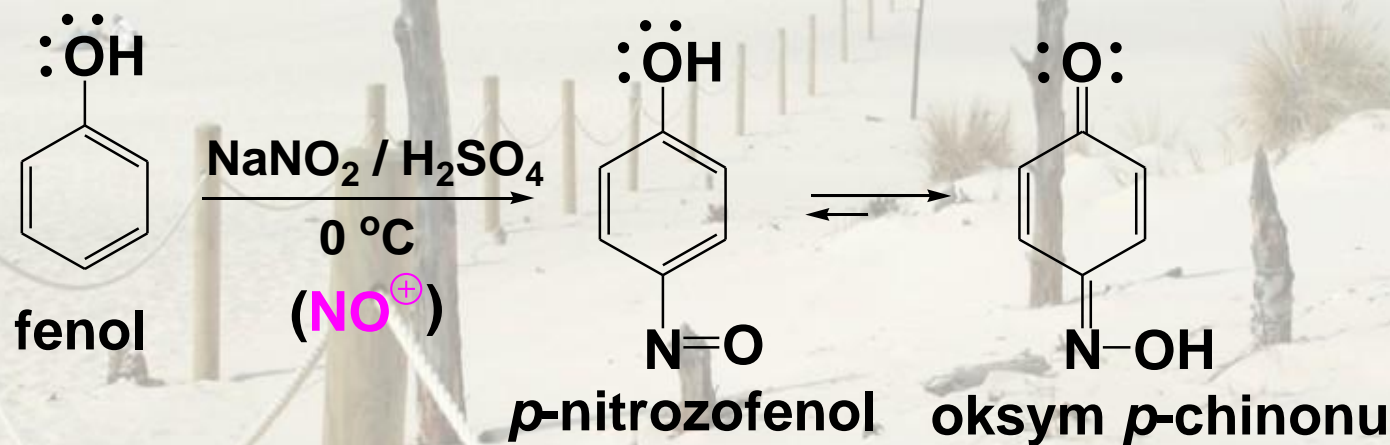
dichlorokarben

odczynniki elektrofilowe

Mechanizm reakcji

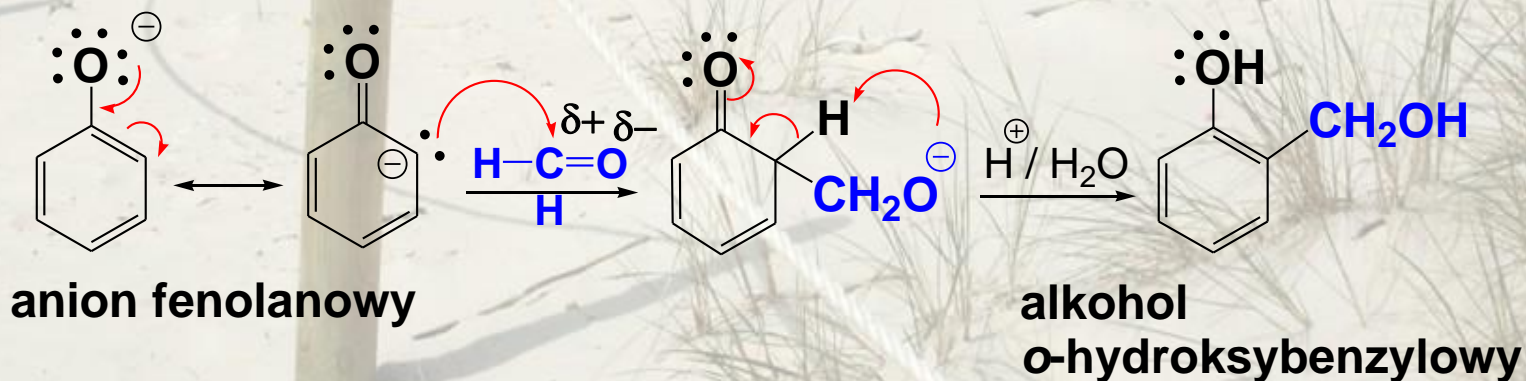
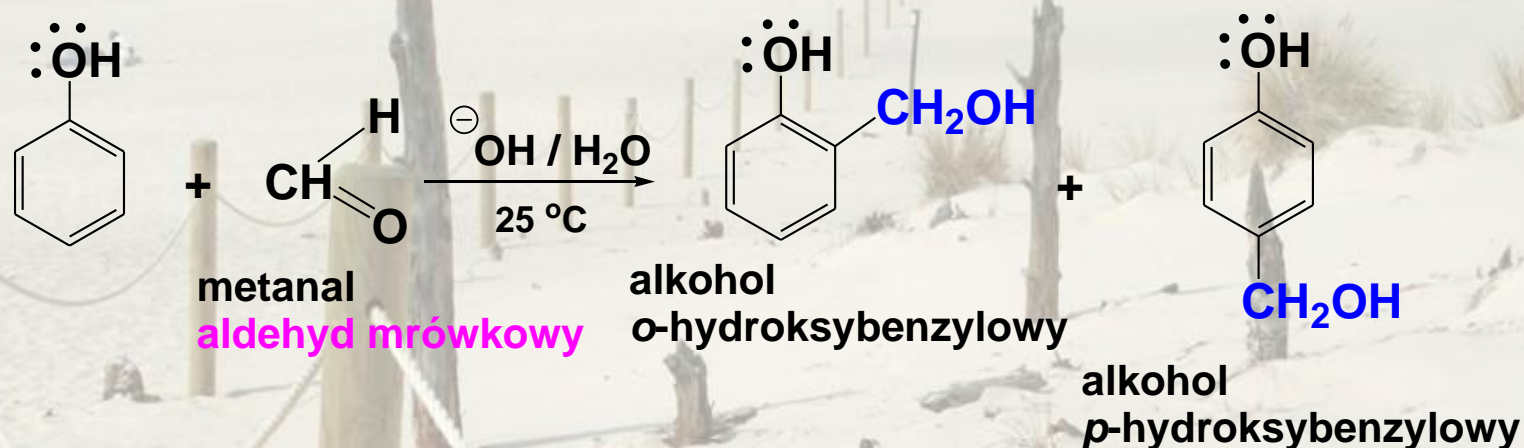

☺ **Nitrozowanie fenolu** – fenol w reakcji z kwasem azotowym(III) daje *p*-nitrozofenol, który ulega przemianie tautomerycznej do oksymu *p*-chinonu:

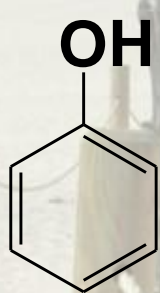

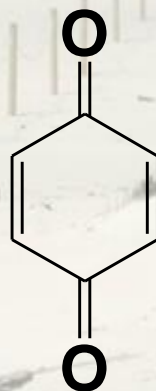
☺ **Reakcja fenoli z aldehydami** – fenol w środowisku zasadowym reaguje z metanalem dając alkohole *o*- i *p*-hydroksybenzylowe:

☺ **Utlenianie fenoli** – otrzymywanie chinonów (chinony nie są związkami aromatycznymi, nie zachowują się też jak sprzężone diketony, stanowią odrębną klasę związków organicznych):

fenol

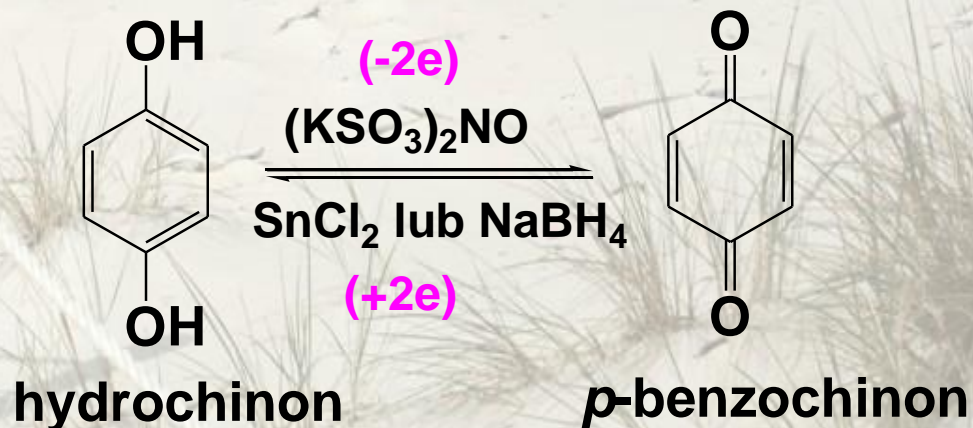
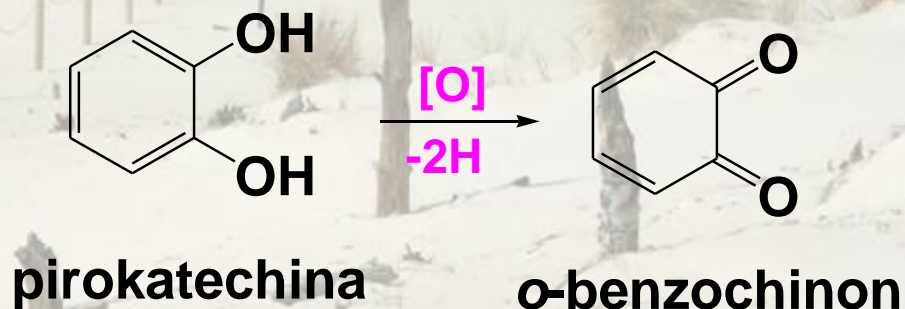
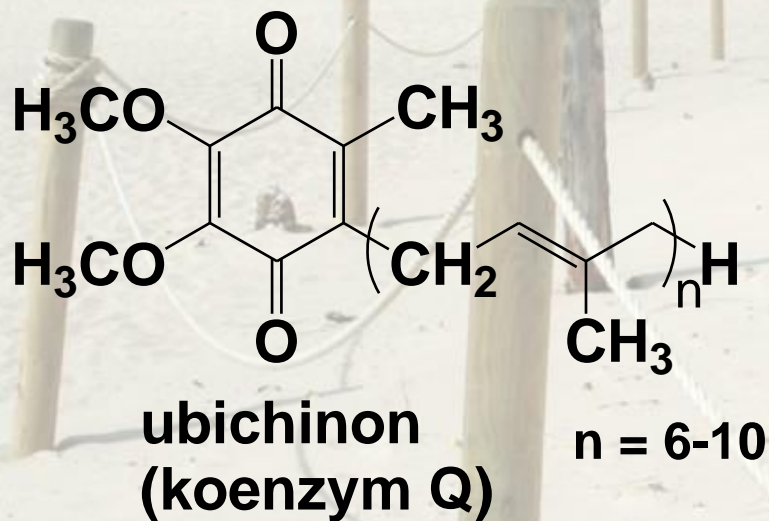
p-benzochinon

p-chinon

chinon

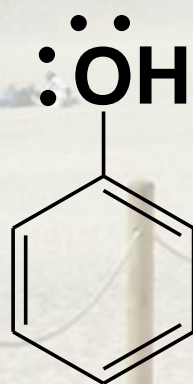
[O]: $\text{Na}_2\text{Cr}_2\text{O}_7 / \text{H}_2\text{SO}_4$; $\text{CrO}_3 / \text{AcOH}$;
 $(\text{NaSO}_3)_2\text{NO}$ (nitrozodisulfonian sodu,
sól Fremy'ego)

Układ chinonowy występuje w wielu związkach biologicznie czynnych, pełniąc ważną rolę w biochemicznych reakcjach redoks. Przykładem takich związków są ubichinony zwane również koenzymami Q, które w reakcjach biochemicznych działają jako utleniacze, biorą udział w procesach przenoszenia energii, w tym w oddychaniu.

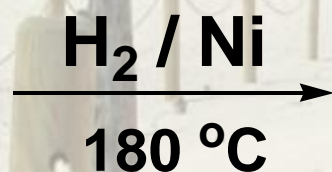

☺ *Uwodornienie fenoli*

fenol

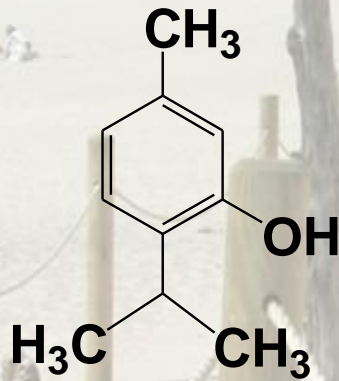
cykloheksanol

(pojawia się również cykloheksanon)

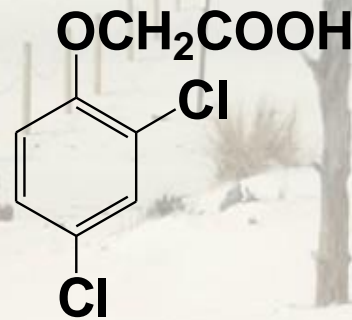
Zastosowanie fenolu

- ☺ Fenol należy do bardzo toksycznych związków, powoduje trudno gojące się oparzenia oraz martwicę przenikającą do głębszych warstw skóry;
- ☺ wykazuje właściwości bakteriobójcze i przez długi okres czasu pod nazwą **krezolu** (czy lizol) był stosowany jako popularny środek dezynfekujący. Obecnie, ze względu na dużą toksyczność stosowany jest w lecznictwie sporadycznie, między innymi w dermatologii (w leczeniu niektórych chorób skóry) czy w stomatologii (np. **tymol** - do wyjaławiania oczyszczonych ubytków przed ich wypełnieniem);
- ☺ stosowany jest do produkcji żywic fenolowo-formaldehydowych, np. bakelitu;
- ☺ leków, np. aspiryna, salicylan sodu stosowany jest przeciw reumatyzmowi, salicylan fenylu i salicylan 2-naftyłu - do odkażania jelit;

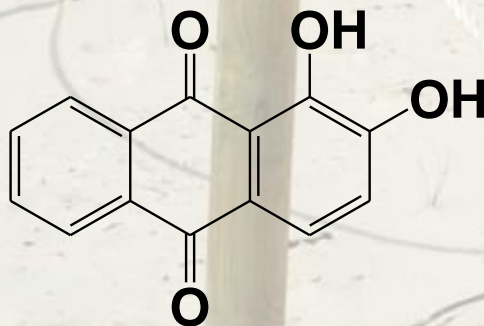
- ☺ detergentów;
- ☺ herbicydów, np. kwas 2,4-dichlorofenoksyoctowy;
- ☺ barwników, np. alizaryna (czerwony barwnik do wełny);
- ☺ do konserwacji drewna, np. pentachlorofenol.

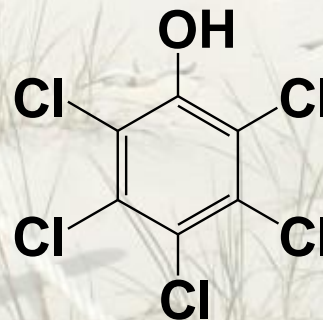
tymol

kwas
2,4-dichlorofenoksyoctowy

alizaryna

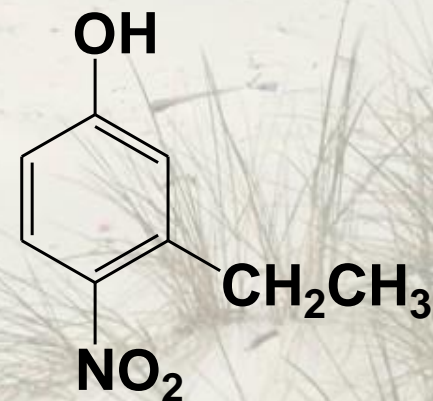
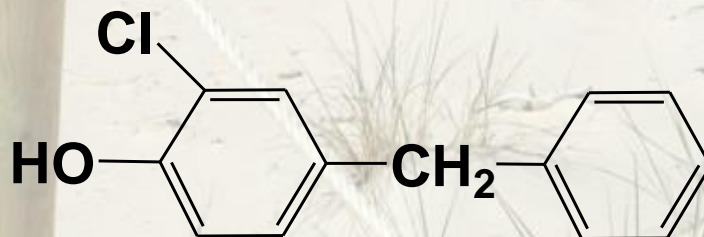
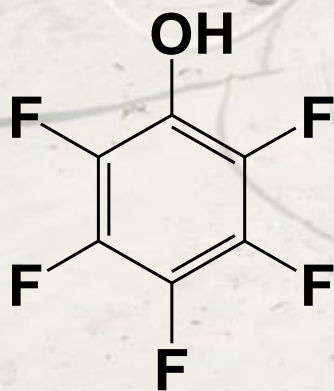
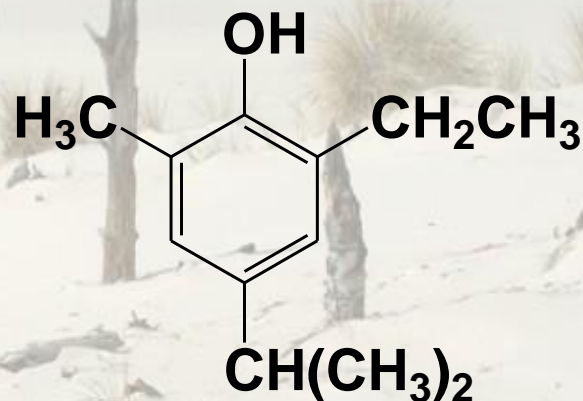
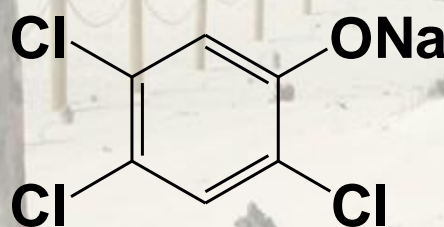
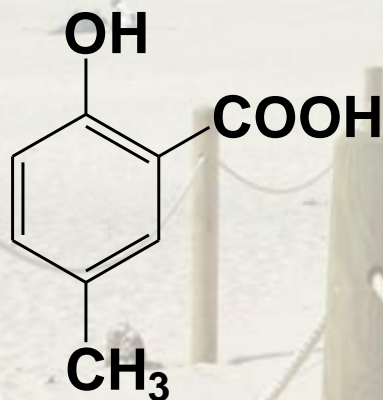

pentachlorofenol

Przykładowe pytania

1. Podaj nazwy następujących związków:

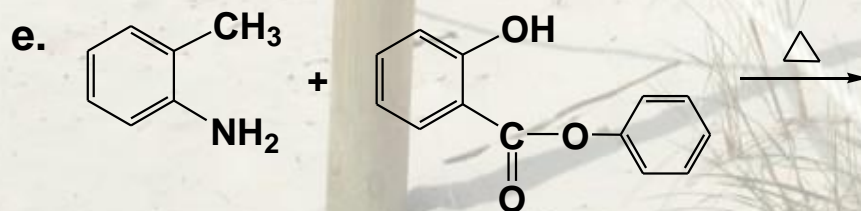
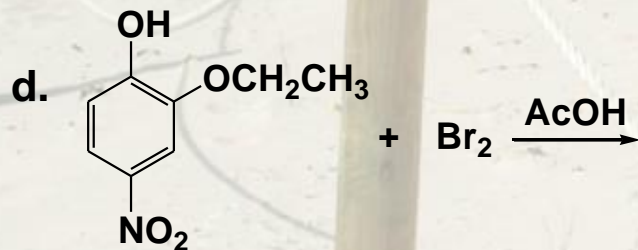
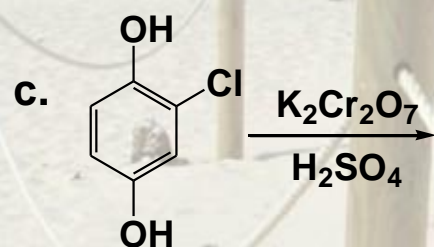
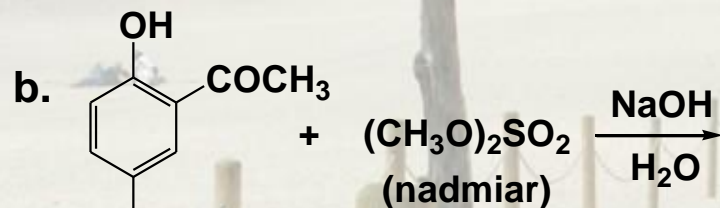
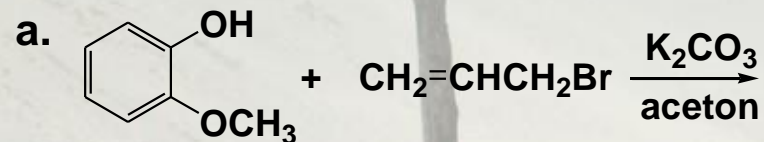
2. Jakie produkty (wzór + nazwa) otrzymasz w następujących reakcjach:

- a. fenol + wodorek sodu
- b. produkt z punktu (a) + bromek etylu
- c. produkt z punktu (a) + siarczan dimetylu
- d. produkt z punktu (a) + *p*-toluenosulfonian butylu
- e. produkt z punktu (a) + bezwodnik octowy
- f. *o*-krezol + chlorek benzoilu
- g. *m*-krezol + tlenek etylenu
- h. 2,6-dichlorofenol + brom
- i. eter fenylowo-izopropylowy + nadmiar bromowodoru, Δ

3. W każdej z następujących par związków podkreśl silniejszy kwas i uzasadnij

- a. 2,4,6-trimetylofenol i 2,4,6-trinitrofenol
- b. 2,6-dichlorofenol i 3,5-dichlorofenol
- c. fenol i 4-cyjanofenol
- d. 3-nitrofenol i 4-nitrofenol
- e. 2,5-dinitrofenol i 2,6-dinitrofenol

4. Podaj produkty następujących reakcji:

5. Jak otrzymać fenol:
  - a. z anizolu
  - b. z octanu fenylu
  - c. z kwasu benzenosulfonowego
  - d. z wodorosiarczanu fenylooksoniowego
6. Wchodząc z *p*-metylofenolu przedstaw mechanizm otrzymywania *p*-metyloanizolu.
7. Uzasadnij, który związek jest silniejszym kwasem: fenol czy propan-1-ol.
8. Jaki produkt (wzór + nazwa) otrzymasz w reakcji kwasu pikrynowego z chlorkiem tionylu. Podaj mechanizm tej reakcji.
9. Jak rozdzielić mieszaninę:
  - a. alkoholu benzyłowego z *o*-krezolem
  - b. nitrobenzenu z *m*-nitrofenolem
  - c. *p*-nitrotoluenu z *p*-krezolem
10. Mając do dyspozycji fenol otrzymać:
  - a. kwas acetylosalicylowy
  - b. cykloheksano
  - c. kwas pikrynowy
  - d. eter etylowo-fenylowy
  - e. octan fenylu

Dziękuję za uwagę